UOT 32
DOI: https://doi.org/10.30546/19063.2026.06.5001

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA ENERJİ SİYASƏTİNİN SİYASİ VƏ İQTİSADİ ƏSASLARI

RAUL ADİL OĞLU VƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının "Davamlı inkişafın planlaşdırılması və idarə edilməsi" kafedrasının doktorantı
Bakı ş., Səbail r., AZ 1001, Lermontov küç. 74
E-mail:raulvaeliyev@gmail.com

XÜLASƏ

Məqalədə Azərbaycan Respublikasının enerji siyasəti siyasi-iqtisadi yanaşma əsasında təhlil edilir. Enerji sektorunun ölkənin iqtisadi inkişafında, dövlət büdcəsinin formalaşmasında, investisiya siyasətində, milli təhlükəsizliyin təmin olunmasında və beynəlxalq mövqeyinin möhkəmləndirilməsində rolu araşdırılır. Tədqiqat göstərir ki, Azərbaycanın enerji siyasəti müstəqillik dövründən etibarən zəngin neft və qaz ehtiyatlarının səmərəli istifadəsi, xarici investisiyaların cəlb edilməsi və ixrac marşrutlarının diversifikasiyası üzərində formalaşmışdır. 1994-cü ildə imzalanmış "Əsrin müqaviləsi", Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri, Cənubi Qafqaz qaz kəməri və Cənub Qaz Dəhlizi Azərbaycanın enerji strategiyasının əsas istiqamətlərini təşkil etmişdir. Bu layihələr ölkənin Avropa enerji bazarlarında mövqeyinin güclənməsinə və regional geosiyasi əhəmiyyətinin artmasına şərait yaratmışdır.

Məqalədə, həmçinin, qlobal enerji keçidi şəraitində Azərbaycanın enerji siyasətində baş verən dəyişikliklər nəzərdən keçirilir. Bərpa olunan enerji mənbələrinin inkişafı, Xəzərin külək potensialından istifadə, Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun "yaşıl enerji zonası" kimi inkişaf etdirilməsi dövlət siyasətinin yeni istiqamətləri kimi qiymətləndirilir. Bununla yanaşı, tədqiqat Azərbaycanın enerji sektorunda karbohidrogen gəlirlərindən asılılığın hələ də yüksək olduğunu və rentier dövlət modelinin müəyyən xüsusiyyətlərinin qorunduğunu göstərir. Azərbaycanın müasir mərhələdə "dual enerji strategiyası" həyata keçirdiyi, bir tərəfdən qaz ixracını genişləndirdiyi, digər tərəfdən isə daxili enerji istehlakında bərpa olunan mənbələrin payını artırmağa çalışdığı vurğulanır. Nəticə etibarilə, Azərbaycanın enerji siyasətinin gələcək uğuru iqtisadi və fiskal diversifikasiyanın dərinləşdirilməsindən, enerji təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsindən və yaşıl transformasiyanın institusional əsaslarının gücləndirilməsindən asılıdır.

Açar sözlər: *Azərbaycan, enerji siyasəti, enerji təhlükəsizliyi, siyasi-iqtisadi aspektlər, enerji ixracı, bərpa olunan enerji, rentier dövlət.*

Dövlətlərin enerji siyasətini davamlı inkişafın prioritet sahəsi kimi hesab etmələrinin əsas səbəbi enerji ilə sosial-iqtisadi inkişaf arasındakı struktur bağlılıqdır. Sənaye inqilabından bəri formalaşmış ənənəvi enerji modeli olan fossil yanacaqlara əsaslanan istehsal, istehlak və infrastruktur sistemi müasir dövrdə həm ekoloji, həm də geosiyasi ziddiyyətlər doğurmaqdadır. Karbohidrogen ehtiyatlarının coğrafi baxımdan qeyri-bərabər paylanması enerji idxalçısı olan dövlətlər üçün strateji asılılıq riskini artırır; bu isə iqtisadi sabitliyi, milli təhlükəsizliyi və siyasi müstəqilliyi birbaşa təhlükə altına qoyur. Buna görə dövlətlər enerji mənbəyini diversifikasiya etməyi, bərpa olunan enerji texnologiyalarına keçidi sürətləndirməyi və enerji səmərəliliyini artırmağı strateji zərurət kimi qəbul edir. Xüsusilə Avropada Rusiya-Ukrayna münaqişəsinin ardından enerji təhlükəsizliyinin davamlı inkişaf çərçivəsinə daxil edilməsi bu tendensiyanı daha aydın şəkildə ortaya qoymuşdur. Bundan əlavə, iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə öhdəlikləri dövlətləri enerji siyasətini yenidən qurmağa məcbur edən institusional bir çərçivə yaratmışdır. Paris Sazişi çərçivəsində qəbul edilən emissiya azaldılması hədəfləri, BMT-nin Davamlı İnkişaf Məqsədləri sırasında yeddi nömrəli məqsəd kimi formalaşan "hamı üçün münasib, etibarlı, davamlı və müasir enerji" prinsipi dövlətlərin enerji transformasiyasını yalnız texniki deyil, siyasi öhdəlik kimi qəbul etməsini şərtləndirir [12]. Bu kontekstdə, enerji siyasəti artıq yalnız iqtisadiyyatın enerji ehtiyacını ödəmək funksiyasını deyil, eyni zamanda uzunmüddətli karbon neytrallığını, enerji yoxsulluğunun aradan qaldırılmasını və yaşıl texnologiyaların yeni iqtisadi böyümə mənbəyinə çevrilməsini əhatə edir. Bu baxımdan enerji siyasəti dövlətlər üçün həm daxili sosial müqavilənin yenilənməsi, həm də beynəlxalq arenada rəqabət qabiliyyətinin qorunması məsələsinə çevrilmişdir.

Bu baxımdan, enerji sahəsi Azərbaycan Respublikası üçün yalnız iqtisadi fəaliyyət sahələrindən biri deyil, həm də ölkənin ümumi inkişaf strategiyasının, dövlət təhlükəsizliyinin və beynəlxalq mövqeyinin

əsas sütunlarından biridir. Xəzər hövzəsində yerləşən zəngin neft və təbii qaz ehtiyatları Azərbaycanın müstəqillik əldə etməsindən sonra milli iqtisadiyyatın formalaşmasında və davamlı inkişaf modelinin qurulmasında həlledici rol oynamışdır. Enerji resurslarının hasilatı, emalı və beynəlxalq bazarlara nəqli ölkənin makroiqtisadi sabitliyinə, dövlət büdcəsinin formalaşmasına və regional əməkdaşlıq mexanizmlərinin genişlənməsinə mühüm təsir göstərir. Eyni zamanda enerji sektoru Azərbaycanın geosiyasi əhəmiyyətini artıraraq onu Avropa və Asiya arasında enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində mühüm tərəfdaşlardan birinə çevirmişdir. Son illərdə isə qlobal enerji keçidi, bərpa olunan enerji mənbələrinin inkişafı və enerji təhlükəsizliyi ilə bağlı yeni çağırışlar Azərbaycan üçün bu sahənin strateji əhəmiyyətini daha da artırmış, enerji siyasətinin yalnız iqtisadi deyil, həm də ekoloji və texnoloji aspektlər baxımından yenidən qiymətləndirilməsini zəruri etmişdir.

Müasir dövrdə enerji təhlükəsizliyi baxımından ənənəvi neft-qaz regionlarının yanında yeni strateji əhəmiyyət qazanan coğrafiyalar ön plana çıxmaqdadır. Bu kontekstdə Şərqi Aralıq dənizi regionu, xüsusilə İsrail, Kipr və Misirin eksklüziv iqtisadi zonalarında aşkar edilmiş Leviafan, Afrodit və Zohr kimi nəhəng qaz yataqları ilə Avropanın Rusiyadan enerji asılılığını azaltmaq üçün alternativ mənbə kimi yenidən diqqət mərkəzinə girmişdir [14]. Həmin region eyni zamanda qaz ixracının marşrutlaşdırılması məsələsini geosiyasi rəqabətin obyektinə çevirmiş, Türkiyə, Yunanıstan, Misir və İsrail arasındakı dəniz sərhəddi mübahisələri regionun enerji potensialının reallaşmasını mürəkkəbləşdirmişdir. Bununla yanaşı, Qərbi Afrika ölkələri olan Seneqal, Mavritaniya və Mozambikin açıq dəniz qaz yataqları ilə qlobal LNG bazarında yeni təchizatçı kimi formalaşmağa başlamışdır [15]. Bu ölkələrin infrastruktur inkişafına Avropa və Asiya kapitalının cəlb edilməsi həmin regionun gələcək enerji coğrafiyasında tutacağı yeri müəyyənləşdirən amilə çevrilmişdir. Digər tərəfdən, bərpa olunan enerji texnologiyalarının sürətlə yayılması ilə birlikdə kritik mineral ehtiyatlarına sahib olan regionlar enerji təhlükəsizliyinin yeni dayaqlarına çevrilmişdir. Litium, kobalt, nikel və nadir torpaq elementləri baxımından Cənubi Amerika, xüsusilə Çili, Argentina və Boliviyadan ibarət "litium üçbucağı" elektrik avtomobili batareyaları və enerji saxlama sistemləri üçün strateji əhəmiyyət kəsb edir [5]. Demokratik Konqo Respublikası isə dünya kobalt ehtiyatlarının yarıdan çoxuna nəzarət etməklə qlobal enerji transformasiyasının həlledici həlqəsinə çevrilmişdir [11]. Bundan əlavə, Monqolustandan Avstraliyaya uzanan Sakit okean regionu nadir torpaq elementlərinin hasilatı sahəsində Çinə alternativ yaratmaq üçün Qərb dövlətlərinin strateji diqqət yetirdiyi coğrafiyaya çevrilmişdir. Beləliklə, enerji təhlükəsizliyi anlayışı artıq yalnız neft-qaz marşrutları ilə deyil, eyni zamanda əsas texnoloji komponentlərin təchizat zəncirlərini formalaşdıran mineral zəngin regionlarla da müəyyənləşir.

Bu dəyişən enerji coğrafiyasında Azərbaycan həm ənənəvi hidrokarbon istehsalçısı, həm də yeni enerji təhlükəsizliyi arxitekturasında tranzit və körpü funksiyası yerinə yetirən dövlət kimi xüsusi mövqe tutur. Xəzər hövzəsinin mühüm qaz istehsalçılarından biri olan Azərbaycan Avropanın enerji təchizatının diversifikasiyasında strateji tərəfdaş kimi çıxış edir və xüsusilə Cənub Qaz Dəhlizi vasitəsilə Avropa bazarına alternativ qaz mənbələrinin çatdırılmasında mühüm rol oynayır. Bu rol yalnız qaz ixracı ilə məhdudlaşmır; ölkə eyni zamanda Mərkəzi Asiya enerji resurslarının Qərb bazarlarına ötürülməsi üçün potensial tranzit platforması kimi çıxış edir və Orta Dəhliz üzərində yerləşməsi sayəsində enerji və logistika infrastrukturlarının kəsişmə nöqtəsinə çevrilir. Bununla yanaşı, Xəzər dənizinin külək enerjisi potensialı və yaşıl enerji layihələri Azərbaycanın gələcəkdə bərpa olunan enerji ixracatçısı kimi mövqeyini gücləndirməyi hədəflədiyini göstərir.

Azərbaycan Respublikasının enerji sahəsindəki dövlət siyasəti tarixi, iqtisadi və geosiyasi amillərin qovşağında formalaşmış çoxqatlı bir strateji çərçivəyə söykənir. Müstəqilliyin bərpasından sonra enerji sektoru dövlət quruculuğunun iqtisadi əsasına çevrilmiş, 1994-cü ildə imzalanan "Əsrin müqaviləsi" bu strategiyanın başlanğıc nöqtəsi olmuşdur. Həmin müqavilə çərçivəsində Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı neft yataqlarının işlənməsinə cəlb edilən xarici kapital ölkənin ixrac gəlirlərini əsaslı şəkildə artırmış, SOCAR-ın dövlət inhisarçısı kimi formalaşmasına zəmin yaratmışdır. Azərbaycanın enerji siyasətinin özəyini isə ixrac marşrutlarının diversifikasiyası prinsipi təşkil edir: Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri və Cənubi Qafqaz qaz kəməri bu prinsipin infrastruktur ifadəsi kimi Rusiyanın tranzit inhisarına alternativ yaratmış, Azərbaycanın xarici enerji siyasətini Türkiyə, Gürcüstan və Avropa istiqamətində şərtləndirmişdir.

Azərbaycanın enerji siyasətinin ikinci mühüm qatını Cənub Qaz Dəhlizi layihəsi üzərindən Avropaya qaz ixracının genişləndirilməsi strategiyası təşkil edir. Trans-Anadolu Boru Kəməri və Trans-Adriatik Boru Kəmərindən ibarət bu sistem Şahdəniz yatağından hasil edilən qazı birbaşa Cənubi Avropa bazarla-

rına çatdırmaqla Azərbaycanı etibarlı alternativ təchizatçı kimi yerləşdirmişdir. Xüsusilə 2022-ci ildən sonra Avropa İttifaqının Rusiyadan enerji asılılığını azaltmaq siyasəti çərçivəsində Azərbaycanla bağlanan yeni müqavilələr, o cümlədən ixrac həcminin 2027-ci ilə qədər iki dəfə artırılmasına dair razılaşmalar bu strategiyanın geosiyasi dəyərini artırmışdır [10]. Eyni zamanda Azərbaycan Orta Dəhlizi təşkil edən Xəzər-Qara dəniz-Avropa tranzit marşrutu çərçivəsində öz tranzit ölkə statusunu möhkəmləndirməyə çalışır ki, bu da enerji infrastrukturunu geniş regional bağlantı siyasətinin bir hissəsinə çevirir.

Üçüncü və getdikcə daha çox diqqət çəkən istiqamət isə Azərbaycanın bərpa olunan enerji sahəsindəki dövlət siyasətidir. Ölkə Xəzər dənizinin küləkli sahil zonası, Abşeron yarımadası və dağlıq ərazilərin günəş potensialından istifadəyə yönəlmiş strateji hədəflər müəyyənləşdirmişdir. 2023-cü ildə Bakının COP29-a ev sahibliyi etmək üçün seçilməsi bu sahədəki siyasi öhdəliklərin beynəlxalq arenada rəsmiləşməsi baxımından simvolik əhəmiyyət daşıyır. Naxçıvan üzərindən Avropaya yaşıl enerji ixracı imkanlarının araşdırılması, SOCAR-ın bərpa olunan enerji layihələrinə investisiyasının artırılması və "yaşıl enerji zonaları" konsepsiyasının işlənməsi bu siyasətin konkret ifadələridir [4].

Azərbaycan Respublikasının enerji sahəsində dövlət siyasəti son onillikdə mühüm struktur transformasiyasına məruz qalmışdır. Əvvəlki dövrlərdə enerji siyasətinin əsas prioriteti hidrokarbon ehtiyatlarının hasilatı və ixracı üzərində qurulurdusa, müasir mərhələdə bu siyasət daha kompleks və çoxşaxəli xarakter almışdır. Qlobal enerji keçidi və iqlim dəyişiklikləri ilə mübarizə gündəliyinin güclənməsi fonunda Azərbaycan hökuməti bərpa olunan enerji mənbələrinin inkişafını strateji prioritetlərdən biri kimi müəyyən etmişdir. Bu çərçivədə günəş və külək enerjisi layihələrinin reallaşdırılması, xüsusilə Xəzər dənizinin yüksək külək potensialından istifadə imkanlarının araşdırılması və beynəlxalq enerji şirkətləri ilə əməkdaşlığın genişləndirilməsi dövlət siyasətinin yeni mərhələsini formalaşdırır. Eyni zamanda Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının "yaşıl enerji zonası" kimi inkişaf etdirilməsi təşəbbüsü enerji siyasətinin regional inkişaf, ekoloji davamlılıq və texnoloji modernləşmə ilə əlaqələndirildiyini göstərir [3].

Azərbaycan Respublikasının rəsmi diskursunda enerji siyasəti üç əsas narrativ üzərində qurulmuşdur: milli neft strategiyasının tarixi legitimliyi, etibarlı beynəlxalq tərəfdaşlıq və yaşıl enerji transformasiyası. Belə ki, Ümummilli Lider Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycanı güclü və davamlı iqtisadi inkişafa malik dövlətə çevirmək məqsədilə xarici sərmayədarların neft yataqlarının işlənilməsinə cəlb edilməsini, xam neftin daşınması yollarının şaxələndirilməsini və neft gəlirlərinin səmərəli idarə olunmasını təmin edən neft strategiyasını müəyyənləşdirmişdir. Dövlət bu strategiyanı yalnız iqtisadi deyil, siyasi müstəqilliyin təməli kimi təqdim edir. Azərbaycan dövlətinin rəsmi mövqeyinə görə, hazırda həyata keçirilən enerji siyasətinin prioritet vəzifələri ölkənin təbii enerji ehtiyatlarının qorunması və səmərəli istifadəsi, milli energetika sektorunun inkişafı, əhalinin və iqtisadiyyatın enerji daşıyıcılarına olan daxili tələbatının tam və davamlı təminatı, habelə xarici ölkələrin Xəzər bölgəsindəki enerji maraqlarının respublikanın milli maraqları ilə əlaqələndirilməsidir. Dövlət bu çərçivədə özünü kənar asılılıqdan azad, enerji ehtiyacını daxili imkanlarla tam ödəyə bilən az sayda ölkədən biri kimi təqdim edir.

Beynəlxalq enerji tərəfdaşlığı mövzusunda dövlətin rəsmi ifadəsi xüsusilə Cənub Qaz Dəhlizi layihəsi ətrafında formalaşmışdır. Cənab Prezident İlham Əliyev rəsmi çıxışlarında Azərbaycanın təşəbbüsü ilə həyata keçirilən Cənub Qaz Dəhlizi layihəsini Avropanın enerji təhlükəsizliyinə mühüm töhfə verən ən iri infrastruktur layihələrindən biri kimi xarakterizə etmiş, bu layihə vasitəsilə Azərbaycan qazının bir sıra Avropa ölkələrinin enerji təminatında mühüm yer tutduğunu və ixrac marşrutlarının coğrafiyasının getdikcə genişləndiyini vurğulamışdır. Rəsmi dövlət diskursunda Azərbaycan enerji bazarında "etibarlı tərəfdaş" kimi etimad qazanmağa xüsusi diqqət yetirir; bu isə həm diplomatik brend [2], həm də daxili legitimlik mənbəyi kimi işlədilir. Bu narrativ çərçivəsində enerji infrastruktur layihələri sırf ticarət əməliyyatı kimi deyil, qarşılıqlı etimada əsaslanan strateji tərəfdaşlığın ifadəsi kimi təqdim edilir.

Dövlət diskursunun üçüncü və getdikcə daha çox ön plana çəkilən qatını yaşıl enerji transformasiyası narrativi təşkil edir. Prezident İlham Əliyev bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadənin genişləndirilməsini prioritet vəzifə kimi irəli sürmüş, 2030-cu ilədək elektrik enerjisinin qoyuluş gücündə bərpa olunan enerjinin payının 30 faizə çatdırılması hədəf kimi müəyyənləşdirilmiş, eləcə də Azərbaycanın yaxın gələcəkdə yaşıl və hidrogen enerjisinin ixracatçısına çevriləcəyi elan edilmişdir. Bu istiqamətdə atılmış əsas addımlardan biri kimi 2004-cü ildə alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə üzrə Dövlət Proqramının qəbul edilməsi [1], 2020-ci ildə isə Energetika Nazirliyi yanında Bərpa Olunan

Enerji Mənbələri Dövlət Agentliyinin yaradılması göstərilir. Maraqlıdır ki, dövlət bu transformasiyanı karbohidrogen gəlirlərindən imtina kimi deyil, onlarla paralel inkişaf etdirilən əlavə strateji istiqamət kimi təqdim edir.

Prezident İlham Əliyevin enerji siyasəti ilə bağlı birbaşa çıxışları içərisində ən çox diqqət çəkən, eyni zamanda ən dolğun mövqeyi onun 2024-cü ilin noyabrında COP29-un Liderlər Sammitindəki nitqidir. Həmin çıxışında İ. Əliyev neft-qaz ehtiyatlarının ölkələrə bəhanə kimi yönəldilməsinə birbaşa etiraz edərək demişdir: *"Bu, Tanrının bəxş etdiyi hədiyyədir. Hər bir təbii sərvət - istər neft, qaz, külək, günəş, qızıl, gümüş və mis - bunların hamısı təbii sərvətlərdir. Ölkələr onların olmasına görə günahlandırılmalı və bazarda onlara tələbatın olması səbəbindən onları bazara çıxardıqlarına görə suçlanmalı deyillər. İnsanlara onlar lazımdır. Bir sözlə, mesajım belədir. COP29-un sədri kimi, əlbəttə, biz yaşıl keçidin güclü carçısı olacağıq və bunu edirik, lakin, eyni zamanda, biz realist olmalıyıq"*. Eyni çıxışda o, 2030-cu ilə qədər altı qiqavatlıq günəş, külək və hidroenerji stansiyasının tikilməsi planlaşdırıldığını, 10 qiqavatlıq bərpa olunan enerji layihələri üzrə müqavilə və memorandumların artıq imzalandığını bildirmiş, Xəzər dənizindən Qara dənizin dibi ilə keçəcək enerji kabeli layihəsini də perspektiv istiqamət kimi qeyd etmişdir. Bu çıxış eyni zamanda Azərbaycanın "neft ölkəsi" ittihamını birbaşa rədd etdiyi siyasi müdafiə mövqeyi kimi də diqqət çəkir.

Bütün bunların nəticəsində rəsmi dövlət diskursunun enerji sahəsindəki dövlət siyasətinin siyasi-iqtisadi nəticələrinin şərh olunmasında rolu olduğunu deyə bilərik. Enerji sahəsində dövlət siyasətinin siyasi-iqtisadi aspektləri dedikdə enerji resurslarının idarə olunması, istehsalı, paylanması və ixracı ilə bağlı qərarların yalnız iqtisadi məqsədlərlə deyil, eyni zamanda siyasi maraqlar və strateji prioritetlər çərçivəsində formalaşdırılması nəzərdə tutulur. Bu anlayış enerji sektorunun dövlətin makroiqtisadi sabitliyi, büdcə gəlirləri, sənaye inkişafı və investisiya mühiti ilə əlaqəsini, eləcə də enerji resurslarının beynəlxalq münasibətlərdə siyasi təsir aləti kimi istifadə olunmasını əhatə edir. Enerji siyasətinin siyasi-iqtisadi ölçüsü enerji ehtiyatlarının kim tərəfindən və hansı şərtlərlə hasil edilməsi, hansı marşrutlarla ixrac olunması, hansı bazarlara yönəldilməsi və bu proseslərin dövlətin daxili iqtisadi strategiyası ilə necə uzlaşdırılması kimi məsələləri özündə birləşdirir. Bu baxımdan enerji sektoru yalnız iqtisadi fəaliyyət sahəsi deyil, həm də dövlətin geosiyasi mövqeyini, regional təsir imkanlarını və beynəlxalq tərəfdaşlıqlarını müəyyənləşdirən strateji sahə kimi çıxış edir. Azərbaycan Respublikası kontekstində isə enerji sahəsində dövlət siyasətinin siyasi-iqtisadi aspektləri ölkənin neft və qaz resurslarının idarə olunması, onların beynəlxalq bazarlara çıxarılması və əldə olunan gəlirlərin milli inkişaf strategiyasına inteqrasiyası ilə bağlı kompleks qərarlar sistemini ifadə edir. Azərbaycan Respublikasının enerji siyasəti bir tərəfdən dövlət büdcəsinin əsas gəlir mənbələrindən olan hidrokarbon ixracının davamlılığını təmin etməyə, digər tərəfdən isə enerji layihələri vasitəsilə ölkənin regional və qlobal geosiyasi mövqeyini gücləndirməyə yönəlmişdir. Bu çərçivədə, beynəlxalq enerji konsorsiumları ilə əməkdaşlıq, ixrac marşrutlarının şaxələndirilməsi, Avropa və regional bazarlarla enerji tərəfdaşlığının qurulması və enerji gəlirlərinin iqtisadi modernləşmə layihələrinə yönəldilməsi dövlət siyasətinin siyasi-iqtisadi məzmununu formalaşdırır.

Siyasi-iqtisadi aspektlər baxımından empirik ədəbiyyatın ortaya qoyduğu ən mühüm tapıntı rentier dövlət modelinin Azərbaycan enerji siyasətini necə şərtləndirdiyi ilə bağlıdır. Rentier dövlət modeli dövlət gəlirlərinin əsas hissəsinin daxili istehsal və vergilərdən deyil, xarici mənbələrdən əldə olunan renta tipli gəlirlərdən (xüsusilə neft, qaz və digər təbii resursların ixracından) formalaşdığı və bu gəlirlərin dövlətin iqtisadi və siyasi strukturuna həlledici təsir göstərdiyi idarəetmə modelini ifadə edir. IEA-nın müəyyən etdiyi faktlara görə, neft-qaz sektoru Azərbaycan ixracatının təxminən 90 faizini və ÜDM-in 30-50 faizini təşkil edir; ölkə dünyada istehsal etdiyi enerjinin dörd qatından çoxunu istehlak edir ki, bu da onu enerji özünüyetərlilik baxımından dünyada ən yüksək göstəricilərə sahib ölkələr arasına daxil edir. Bu struktur bağlılıq enerji siyasətini sadə texniki məsələdən çıxarıb siyasi iqtisadın mərkəzinə yerləşdirir. Elektrik enerjisi bazarı dövlət mülkiyyətli, şaquli inteqrasiyalı inhisarlar tərəfindən idarə olunur; rəqabət mühitinin olmadığı bu sistemdə həm istehsalçı, həm tənzimləyici rolu dövlət tərəfindən icra edilir, enerji subsidiyaları isə 2018-ci ildə ÜDM-in 5,8 faizinə, yəni 2,6 milyard dollara çatmışdır. Bu rəqəm subsidiyaların yalnız sosial siyasət aləti olmayıb eyni zamanda siyasi loyallığın iqtisadi substratı funksiyasını yerinə yetirdiyini göstərir.

"Yaşıl enerji" transformasiyasının siyasi-iqtisadi məntiqi ilə bağlı isə müstəqil tədqiqatçılar rəsmi diskursdan fərqli bir tabloya sahibdir. Carnegie Endowment-in araşdırmasına görə, bərpa olunan enerji layihələri karbohidrogen istehsalını əvəz etmək üçün deyil, onunla paralel inkişaf etdirilir [13]; Cənab İlham Əliyev dolayı yolla bunu "win-win vəziyyəti"

adlandıraraq, daxili enerji istehlakının bərpa olunan mənbələrə keçirilməsinin saxlanılan qaz miqdarını ixrac bazarına yönəltməyə imkan verdiyini qeyd etmişdir. Bir sıra tədqiqatçılar buna əsaslanaraq bu strategiyanın karbohidrogen ixracından əldə edilən rent gəlirlərini davam etdirməyin yeni mexanizmi olduğunu irəli sürmüş, həmçinin rentier strukturların karbohidrogen rentindən kənar bir dövrdə belə davamlılığını qoruya bilən siyasi-iqtisadi model olduğu nəticəsinə gəlmişdir. Bu isə öz növbəsində Azərbaycanın "yaşıl keçid" diskursunu rentier dövlət davranışının transformasiyası kimi deyil, onun yeni şəraitə adaptasiyası kimi oxumağın empirik əsasını yaradır.

Dövlət strukturlarının enerji sektoru üzərindəki nəzarəti baxımından araşdırmalar xüsusilə iki məsələni ön plana çəkir. Prezident administrasiyası, Nazirlər Kabineti və Energetika Nazirliyi enerji sektorunun əsas idarəedici institutları olmaqla, SOCAR, Azərenerji, Azərişıq kimi dövlət inhisarları ayrı-ayrı alt sektorlara nəzarəti həyata keçirir. IEA bu modeli "dövlət mülkiyyətli, dövlət tərəfindən idarə olunan, şaquli inteqrasiyalı və subsidiyalaşdırılmış sistem" kimi səciyyələndirərək rəqabətli bazara tədricən keçidi tövsiyə etmiş, lakin bu reformların 2014-2015-ci illərin neft qiymət şokuna reaksiya olaraq hazırlandığını qeyd etmişdir [9], [6]. Bu isə göstərir ki, enerji sahəsindəki islahat impulsları həm proaktiv siyasi iradədən, həm də əsasən xarici iqtisadi şoklardan qaynaqlanmışdır; bu da siyasi-iqtisadi baxımdan Azərbaycan enerji siyasətinin daxili dinamikası haqqında diqqətəlayiq bir empirik müşahidədir.

Bu səbəbdən, enerji sahəsində dövlət siyasətinin siyasi-iqtisadi aspektlərini düzgün qiymətləndirmək üçün statistik göstəricilərin təhlili mühüm əhəmiyyət daşıyır. Enerji istehsalı, ixrac həcmləri, büdcə gəlirlərində enerji sektorunun payı və investisiya axınları kimi göstəricilər dövlətin enerji siyasətinin real iqtisadi təsirlərini və onun siyasi-strateji istiqamətlərini obyektiv şəkildə anlamağa imkan verir. Məsələn, 2024-cü ildə Azərbaycanın ÜDM-i 74,6 milyard ABŞ dollarına çatmış, ümumi artım 4,1 faiz olmuşdur. Neft-qaz sektoru yalnız 0,3 faiz artarkən, neft-qaz xaricindəki sektor 6,2 faiz artım göstərmişdir. Sənaye ÜDM-in 35,9 faizini, ticarət 10,7 faizini, nəqliyyat 7 faizini, tikinti 6,7 faizini, kənd təsərrüfatı 5,7 faizini təşkil etmişdir [7]. 2023-cü ildə ixracatın mal strukturuna görə mineral yanacaqlar ümumi ixracatın 91,5 faizini, emal məhsulları 4 faizini, ərzaq 2,8 faizini, filiz və metallar 0,8 faizini təşkil etmişdir. 2024-cü ildə ümumi ixracat 26 milyard dollar, idxalat isə 17,2 milyard dollar olmuşdur [8].

Azərbaycanın enerji və fiskal strukturu üzərində aparılan bu təhlil göstərir ki, ölkə klassik rentier dövlət modelindən çıxmağa cəhd etsə də, struktur səviyyəsində hələ də karbohidrogen əsaslı siyasi iqtisadiyyatın daxilində fəaliyyət göstərir. Qeyri-neft gəlirlərinin 51,65 faizə çatması formal olaraq diversifikasiya istiqamətində irəliləyiş kimi görünür, lakin büdcə daxilolmalarının 34,4 faizinin birbaşa ARDNF transferləri vasitəsilə formalaşması, üstəlik dolayı gəlirlər nəzərə alındıqda bu payın 50 faizdən yuxarı qalması fiskal sistemin hələ də "post-rent" deyil, "rekonfiqurasiya olunmuş rentier" mərhələsində olduğunu göstərir. Bu konfiqurasiyada ARDNF yalnız maliyyə stabilizatoru deyil, həm də siyasi-iqtisadi tarazlığın əsas mexanizmi kimi çıxış edir; yəni büdcə dayanıqlılığı bazar əsaslı gəlir diversifikasiyası ilə deyil, yığılan rentin intertemporal transferi ilə təmin olunur.

Digər tərəfdən, gəlir strukturunda müşahidə olunan azalma tendensiyası, xüsusilə 2022–2024-cü illər arasında mənfəət vergilərində 1,58 milyard manatlıq geriləmə və 2025 üçün əlavə 750 milyon manat azalma proqnozu bu modelin uzunmüddətli davamlılığını sual altına qoyur və enerji siyasətinin strateji dilemmasını kəskinləşdirir. Bir tərəfdə ehtiyatların tükənməsi və qiymət dəyişkənliyi, digər tərəfdə isə "yaşıl enerji" transformasiyası ilə bağlı qlobal təzyiq fonunda Azərbaycan "dual enerji strategiyası"-na yönəlir: daxildə bərpa olunan enerji ilə istehlakı əvəzləmək, xaricdə isə qaz ixracını artırmaq. Bu yanaşma formal olaraq transformasiya kimi təqdim olunsa da, mahiyyət etibarilə rentin yeni dövrdə optimallaşdırılmasıdır və Carnegie tədqiqatlarının da göstərdiyi kimi, struktur dəyişiklikdən çox adaptiv davamlılıq strategiyasıdır. Beləliklə, Azərbaycanın enerji siyasəti hazırda transformasiya ilə reproduksiya arasında yerləşən keçid mərhələsini əks etdirir; bu mərhələnin hansı istiqamətdə inkişaf edəcəyi isə yalnız enerji siyasətinin texniki yenilənməsindən deyil, fiskal institutların və iqtisadi strukturun dərin institusional diversifikasiyasından asılı olacaq.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə olunması üzrə Dövlət Proqramının təsdiq edilməsi haqqında AR Prezidentinin Sərəncamı. URL: https://e-qanun.az/framework/5796

2. Azərbaycanın diplomatik brendi enerji təhlükəsizliyi sahəsində uzunmüddətli müqavilələrə sadiqlik, siyasi risklərə baxmayaraq fasiləsiz təchizat və çoxtərəfli əməkdaşlıq vasitəsilə formalaşdırılmış

"proqnozlaşdırılan və etibarlı enerji tərəfdaşı" imici üzərində qurulmuşdur.

3. Bayramov, V. Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun "yaşıl dünya"sı genişlənir. 17.05.2024. URL: https://www.xalqqazeti.az/az/iqtisadiyyat/179334-qarabag-serqi-zengezurun-yasil-dunyasi

4. Naxçıvanın yaşıl enerji zonası kimi inkişafı regionun sosial-iqtisadi həyatında da yeni imkanlar açır. AZƏRTAC. 08.12.2025. URL: https://azertag.az/xeber/naxchivanin_yasil_enerji_zonasi_kimi_inkisafi_regionun_sosial_iqtisadi_heyatinda_da_yeni_imkanlar_achir-3904279

5. Ahmad, S. The Lithium Triangle: Where Chile, Argentina, and Bolivia Meet. Harvard International Review. 15.Jan.2020. URL: https://hir.harvard.edu/lithium-triangle/

6. Azerbaijan 2021: Energy Policy Review. IEA. URL: https://www.iea.org/reports/azerbaijan-2021

7. Azerbaijan Country Commercial Guide. ITA. 2026-01-12. URL: https://www.trade.gov/country-commercial-guides/azerbaijan-market-overview

8. Azerbaijan Economic Forecasts, Data & Projections. URL: https://www.focus-economics.com/countries/azerbaijan/

9. Azerbaijan's energy context. IEA. URL: https://www.iea.org/reports/implementing-a-long-term-energy-policy-planning-process-for-azerbaijan-a-roadmap/azerbaijan-s-energy-context

10. EU agrees deal with Azerbaijan to double gas exports by 2027. Euronews. 18/07/2022. URL: https://www.euronews.com/my-europe/2022/07/18/von-der-leyen-heads-to-azerbaijan-to-secure-new-gas-import-deal

11. Geenen, S., Marysse, S. Democratic Republic of the Congo: Mining Sector. In: Tiess, G., Majumder, T., Cameron, P. (eds) Encyclopedia of Mineral and Energy Policy. Springer, Berlin, Heidelberg, 2015. https://doi.org/10.1007/978-3-642-40871-7_112-1

12. Goal 7: Ensure access to affordable, reliable, sustainable and modern energy for all. URL: https://sdgs.un.org/goals/goal7

13. Laporte, J. Baku's Balancing Act: Azerbaijan Between Green Energy and Oil Rents. Carnegie Europe. Nov 4, 2024. URL: https://carnegieendowment.org/research/2024/11/bakus-balancing-act-azerbaijan-between-green-energy-and-oil-rents

14. Lefkovits, E. Israel, Greece and Cyprus to advance energy deal after trilateral summit in Jerusalem. JNS. Dec. 22, 2025. URL: https://www.jns.org/israel-news/israel-greece-and-cyprus-to-advance-energy-deal-after-trilateral-summit-in-jerusalem

15.Pekic, S. Six major LNG projects to watch in West Africa. May 26, 2022. URL: https://www.offshore-energy.biz/six-major-lng-projects-to-watch-in-west-africa/

ПОЛИТИЧЕСКИЕ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Рауль Адиль Велиев
Докторант кафедры «Планирование и управление устойчивым развитием» Академии Государственного Управления при Президенте Азербайджанской Республики

РЕЗЮМЕ

В статье анализируется энергетическая политика Азербайджанской Республики на основе политико-экономического подхода. Исследуется роль энергетического сектора в экономическом развитии страны, формировании государственного бюджета, инвестиционной политике, обеспечении национальной безопасности и укреплении международных позиций государства. Исследование показывает, что энергетическая политика Азербайджана с периода восстановления независимости формировалась на основе эффективного использования богатых нефтегазовых ресурсов, привлечения иностранных инвестиций и диверсификации экспортных маршрутов. Подписанный в 1994 году «Контракт века», нефтепровод Баку–Тбилиси–Джейхан, Южнокавказский газопровод и Южный газовый коридор являются основными направлениями энергетической стратегии Азербайджана. Эти проекты способствовали укреплению позиций страны на европейских энергетических рынках и повышению её регионального геополитического значения.

В статье также рассматриваются изменения в энергетической политике Азербайджана в условиях глобального энергетического перехода. Развитие возобновляемых источников энергии, использование ветрового потенциала Каспийского моря, а также развитие Карабаха и Восточного Зангезура в качестве «зелёных энергетических зон» рассматриваются как новые направления государственной политики. Вместе с тем исследование показывает, что зависимость энергетического сектора Азербайджана от углеводород-

ных доходов остаётся высокой, а определённые особенности рентной модели государства сохраняются. Отмечается, что на современном этапе Азербайджан реализует «двойную энергетическую стратегию», с одной стороны расширяя экспорт газа, а с другой — увеличивая долю возобновляемых источников в внутреннем энергопотреблении. В заключение подчёркивается, что дальнейшая эффективность энергетической политики Азербайджана зависит от углубления экономической и фискальной диверсификации, укрепления энергетической безопасности и развития институциональных основ зелёной трансформации.

Ключевые слова: *Азербайджан, энергетическая политика, энергетическая безопасность, политико-экономические аспекты, экспорт энергоресурсов, возобновляемая энергетика, рентное государство.*

POLITICAL AND ECONOMIC FOUNDATIONS OF ENERGY POLICY IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

Raul Adil Valiyev
Doctoral candidate in the "Department of Sustainable Development Planning and Management" at the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan

SUMMARY

The article analyzes the energy policy of the Republic of Azerbaijan from a political-economic perspective. It examines the role of the energy sector in the country's economic development, state budget formation, investment policy, national security, and strengthening of its international position. The study demonstrates that Azerbaijan's energy policy since the restoration of independence has been shaped by the effective utilization of its abundant oil and gas resources, attraction of foreign investment, and diversification of export routes. The "Contract of the Century," signed in 1994, the Baku–Tbilisi–Ceyhan oil pipeline, the South Caucasus Gas Pipeline, and the Southern Gas Corridor constitute the main directions of Azerbaijan's energy strategy. These projects have contributed to strengthening the country's position in European energy markets and increasing its regional geopolitical importance.

The article also examines the transformation of Azerbaijan's energy policy in the context of the global energy transition. The development of renewable energy sources, the utilization of the wind energy potential of the Caspian Sea, and the development of Karabakh and Eastern Zangazur as "green energy zones" are considered new directions of state policy. At the same time, the study demonstrates that the dependence of Azerbaijan's energy sector on hydrocarbon revenues remains high and that certain features of the rentier state model persist. It is emphasized that Azerbaijan is currently pursuing a "dual energy strategy": on the one hand, expanding gas exports, while on the other hand increasing the share of renewable energy sources in domestic energy consumption. The article concludes that the future effectiveness of Azerbaijan's energy policy depends on deepening economic and fiscal diversification, strengthening energy security, and developing the institutional foundations of the green transition.

Key words: *Azerbaijan, energy policy, energy security, political-economic aspects, energy exports, renewable energy, rentier state.*

Rəyçi: Siyasi elmlər doktoru, professor
Elman Xudam oğlu Nəsirov

Məqalə redaksiyaya daxil olub: 02.08.2026
Çapa qəbul olunub: 30.08.2026
The date of the admission of the article to the editorial office: 02.08.2026
Accepted for publication: 30.08.2026